

Simboluri vegetale și timpul solstițiului de vară

Georgeta Nițu

Configurația calendarului popular și derularea sărbătorilor și ceremonialurilor specifice unui an calendaristic sunt determinate de cele patru evenimente cosmice importante – solstițiile și echinocțiile: solstițiul de iarnă (21 sau 22 decembrie), echinocțiul de primăvară (20 sau 21 martie), solstițiul de vară (21 sau 22 iunie) și echinocțiul de toamnă (22 sau 23 septembrie)¹.

Cele mai multe dintre sărbătorile solstițiale și echinocțiale marchează începutul sau sfârșitul unor etape calendaristice și sunt percepute ca puncte de reper, temporale, în desfășurarea unor activități productive tradiționale ale cultivatorilor de cereale, pomicultorilor, viticultorilor și crescătorilor de animale.

Symbolismul solstițiilor nu exprimă însușirile anotimpurilor corespunzătoare. Dacă solstițiul de iarnă deschide faza ascendentă a unui an calendaristic, ca o poartă spre lumină și viață (spre primăvară și spre vară), solstițiul de vară se prezintă ca o fază descendentă, ca o poartă spre întuneric și moarte (spre toamnă și spre iarnă)².

Practicile specifice ceremonialurilor care celebrează aceste evenimente cosmice într-un microcosmos specific – cel al gospodăriei țărănești – evidențiază întrebuițarea unor vegetale cu valoare de simbol, în dorința de a comemora, de fiecare dată, actul primordial al regenerării. Detașarea acestor exemplare vegetale, cărora spiritualitatea arhaică țărănească le-a conferit valori magice, se bazează „pe o intuiție globală a sacrului biocosmic care se manifestă la toate nivelurile vieții, sporește, se epuizează și se regenerează periodic”³.

Peste timpul de desfășurare al solstițiului de vară, moment de apogeu în cursa Soarelui pe cer, creștinismul a introdus sărbătoarea Nașterii Sfântului Ioan Botezătorul (24 iunie), zi cunoscută în limbaj popular și sub alte denumiri: *Ziua florilor*, *Zi împărătească*, *Sărbătoarea leacurilor*, *Sărbătoarea femeilor*, *Ursină*, *Drăgaică*, *Sânziene*. Plasticitatea și varietatea acestor denumiri dovedesc perpetuarea și preluarea de către sărbătoarea creștină a unor practici păgâne.

Sărbătoarea se înscrie sub însemnul florilor de sânziene a căror perioadă de înflorire se suprapune timpului solstițiului de vară. Inflorescențele globulare, alcătuite din floricele mici galbene, amintesc de forma astrului solar, aflat acum la apogeu. La fel cu Soarele, care, din momentul producerii solstițiului de vară începe să coboare pe orbită, lumea vegetală este în regresie, „dă înapoi”, de unde și expresia în limbajul popular „dai înapoi ca sânziana”.

Ziua de *Sânziene* devine hotar între cele două anotimpuri principale din calendarul popular (vară și iarnă), „înjumătățește anul”⁴, marcând începutul toamnei⁵.

Noaptea *Sânzienelor*, cea mai scurtă noapte din an, era timpul cel mai indicat culegerii plantelor cu valențe magice multiple. Culesul ritual se făcea după miezul nopții și, înainte de răsăritul Soarelui, într-o ținută vestimentară specială (dezbrăcate și despletite). Florile culese (sânziană, sunătoare, avrămeasă, coada șoricelului, păpădie, poala Maicii Precista, lemnie, dumbravnic, codița mielului, sulfină, etc.) și spicele de grâu se făceau mănunchiuri sau legături și se păstrau undeva, afară, sub grinda vreunui pătâl, sau sub streășina casei⁶, lângă ele așezându-se și o funie de usturoi⁷. Ni se pare interesant de remarcat că plantele culese la Sânziene deveneau eficiente din punct de vedere magic doar prin alăturarea lor, în buchete. Ele aveau rol apotropaic, de apărare a rodului câmpurilor și semănăturilor, într-un moment important când grâul trebuia să fi fost pe jumătate secerat⁸, iar porumbul „copăcit”⁹.

În ziua de *Sânziene*, femeile duceau ramurile de arin printre semănături, în credință că plantele vor prinde rod și că vor avea belșug în toate¹⁰.

Solstițiul de vară amintește de apropierea toamnei, de începutul perioadei rutului la unele animale și a fătutului, la altele. Plantele culese la Sânziene aveau funcții magice fertilizatoare. De aceea, ele trebuiau date în hrana animalelor¹¹. În nordul Olteniei, la sărbătoarea *Sâzienelor*, nevestele și fetele tinere împloteau cununi din flori pe care le așezau la gura strungii, prin ele trebuind să treacă oile la muls. Același lucru îl făceau și când duceau oile la păscut, cununa fiind apoi ascunsă la vreun izvor din apropiere. Dacă ciobanii o găseau, fetele și nevestele trebuiau să se lase udate¹². Cu flori de sânziene se descântau vitele ca să „prindă” vițel și să aibă lapte mai mult: „Păpădie-die,/ Laptele să vie/ De la ce adie,/ Lapte de la șapte/ Și unt de la nouă”. La fel se descântau și stupii: „Păpădie-die,/ Mierea ca să vie/ De la ce adie,/ Din flori de izvoare,/ Ceara de la flori/ ca ploaia din nori”¹³.

Credințele populare pun în relație sărbătoarea *Sâzienelor* și fertilitatea oamenilor. Se spune că, în această zi, mai cu seamă, după amiaza, când Soarele apune, tinerii trebuie să joace în horă și să facă dragoste¹⁴. Femeile se încing cu împletură din flori de sânziene sau de cicoare¹⁵, practică surprinsă și în cântecele populare: „.../Eu dam vitele la apă,/ El mă caută prin iară /Adunam flori de cicoare,/ Le puneam la cingătoare/ Și la brâu, și la curea/ Și la cingătoarea mea”¹⁶.

Florile culese la *Sânziene* erau bune fie ca băuturi, fie pentru afumatul și scăldatul femeilor care nu puteau face copii¹⁷. Prepareate sub formă de fierturi, se utilizau ca leacuri într-o serie de boli care, potrivit credințelor populare, sunt provocate de *Sânziene*, spirite răzbunătoare pe cei care nu le respectă ziua: „pocituri”, „lovituri”, „din dă vântul” etc. sau în alte boli atribuite de aceleași credințe, Soarelui: „gălbinare”, „soare sec”, „friguri”¹⁸.

Ziua *Sânzienelor* este timpul sacru propice practicilor oraculare, premaritale. Sânzienele culese la „ziua lor”, purtate la cingătoare sau în cosițe, ajutau fetele să-și viseze ursita¹⁹. Cu flori de sânziene se făcea „pe scrisă”²⁰. Pentru a fi remarcate și plăcute de băieți, la horă, fetele se rostogoleau prin țarinile pline de rouă și își descântau: „ Apucați/ Pe potecă necălcată,/ Pe rouă nescuturată, / Dragoste adunând, / Pe mine aruncând”²¹. În același scop, fetele de îmbăiau cu florile culese din care nu trebuia să lipsească răsură²².

În nordul Olteniei, la *Sânziene*, fetele și nevestele tinere se duceau la un izvor; acolo, făceau cununi din florile culese pe care le prindeau la gâtul primilor ieșiți în cale²³.

Pentru pronosticarea duratei vieții, fiecărui membru al unei familii i se împlotea câte o cunună din sulfină galbenă; aruncate pe casă sau agățate pe la ferestre și porți, ele erau examinate a doua zi. Dacă se găseau ofilite se credea că cei cărora le-au fost menite vor muri în curând²⁴.

Rusaliile, sărbătoare creștină închinată Pogorării Sfântului Duh, au data de desfășurare calculată în funcție de sărbătorile pascale, la 50 zile după Paști și durează șapte zile. În substratul sărbătorii sunt depozitate practici păgâne, cele mai multe închinute cultului strămoșilor.

Sărbătoarea de mai sus este precedată de o alta, cunoscută sub diverse denumiri: *Strat de Rusalii*, *Strodul Rusaliilor*, *Strătumul*, *Sfredelul Rusaliilor*, *Stodorusele*, *Todorusaliile*, *Strodorusale*, *Istodorusele* și se ține într-o zi de miercuri, în a patra săptămână după Paști, împărțind simetric timpul între Paști și Rusalii. Acum se celebrează nașterea simbolică a *Călușului*, divinitate care în credințele populare protejează caii și sezonul călduros²⁵.

Ambele sărbători sunt circumscrise, ca timp de desfășurare, solstițiului de vară deși, într-o etapă anterioară, precreeștină, ele se grupau, undeva, în jurul echinocțiului de primăvară și celebrau nașterea și moartea divinităților vegetaționale. Ulterior, creștinismul le-a împins mult în afara ciclului pascal.

În credințele populare, sărbătoarea este patronată de *Rusalii*, *Cele Sfinte*, *Dânsele*, *Iele*, *Frumoasele*, spirite răzbunătoare, responsabile de producerea unor afecțiuni de natură reumatică și neuroleptică. Pentru anihilarea lor, credințele populare au detașat o serie de vegetale cu puteri miraculoase: pelin, avrămeasă, cristineasă, odolean, leuștean, dumbravnic. Dintre toate, cea mai mare căutare o avea pelinul, a cărui maturizare biologică atingea maximum în perioada solstițiului de vară²⁶.

În *Săptămâna Rusaliilor* și în *Strat de Rusalii*, femeile puneau pelin la capul albiei, când spălau și la cingătoare, bărbații îl așezau în căciulă și la cheotoarea gulerului cămășii. Pelinul verde se agăța la porți, uși, ferestre, în grajduri și în coarnele vitelor. Cu un amestec de untură, usturoi și pelin se ungeau coarnele, botul și burta vitelor pentru a le fi protejată „mana”. Cei „pociți” sau „luați din căluș” își găseau leacul dacă erau jucați în Căluș, în zilele *Rusaliilor*. Bolnavul se freciona cu pelinul cules de călușari în ziua de *Strat de Rusalii* și se așeza pe un așternut din pelin. Un rol magic deosebit îl aveau pelinul cules la *Strat de Rusalii* și cel purtat de călușari, asupra lor în zilele de *Rusalii*. Cei suferinzi de boli provocate de *Rusalii* se treceau prin cercuri împletite din pelin, cules la „ziua lui”²⁷ și se afumau.

Istodorusele se înscriu ca un timp prielnic practicilor oraculare, de ghicire a viitorului. În acest scop, dis-de-diminează, femei „iertate” sau „curate” culeau dumbravnic. Din plantele adunate se alegeau atâtea fire câți membri erau în familie. Ele se așezau pe acoperișul caselor sau pe gard și sorteau fiecăruia, în parte. Dacă a doua zi se găseau fire vestejite se spunea despre cei cărora le-au fost menite că vor muri²⁸.

Trebuie să amintim și de simbolistica exprimată, în contextul celor două sărbători (*Strat de Rusalii* și *Rusalii*) de ramurile verzi ale unor arbori (tei, salcie, nuc, plop, stejar) sau ale unor arbuști (jaleș, rujă, rosmarin, soc, măr). Având rol apotropaic, ramurile verzi „încoronau” casele, așezându-se la cosoroabe, uși, porți, ferestre²⁹, locuri considerate de trecere, între o lume „din afară”, bântuită de forțe malefice și, o alta, „dinăuntru”, care se dorea purificată. Ramurile verzi, așezate prin grădini și prin vie, le apărau de grindină și trăsnete, făcându-le fertile³⁰. Tot pentru asigurarea fertilității, în Joia Verde din Săptămâna Rusaliilor se puneau tufă de arin, printre semănături³¹ și ramuri de tei în coarnele vitelor³².

Circovii Marini – un ciclu de trei zile (17-20 iulie sau 16-18 iulie) – marchează calendaristic miezul verii pastorale, așa cum *Circovii* de iarnă, reprezintă miezul iernii pastorale³³, fiind și cumpănă între vară și iarnă. La fel cu *Rusaliile*, *Circovii* sunt un timp al neliniștilor, bântuit de *Iele*, *Circovi*, *Strigoii*, diavoli, spirite care, potrivit credințelor populare, sunt producătoare de suferințe („pocituri”, „lovituri”, „izbituri”, „luat din Iele”, „luat din Circovi”, etc.) și de fenomene naturale cu forme violente (grindină, trăsnete, etc.) cauzatoare de distrugerii în semănături, în special cele de grâu și cânepă³⁴. Tot ele pot periclita viața animalelor, îndreptând fiarele sălbatice spre gospodăria și stâne. În calendarul creștin, prima zi din ciclul celor trei este închinată Muceniței Marina.

Circovii se înscriu sub emblema vegetalului, același ca la *Strat de Rusalii* și *Rusalii*, pelinul. Culesul ritual de femei dezbrăcate și despletite³⁵, pelinul se întrebuițea pentru confecționarea de mățuri. O parte din ele, împreună cu un pui de găină și porumbi verzi, buni pentru fiert, se dădeau de pomană pentru copiii morți³⁶. *Circovii* având și semnificații funerare; cealaltă parte se păstra peste an și se folosea la măturatul casei, al curții și al uliței, în credința că astfel se vor îndepărta spiritele răuvoitoare și se vor proteja cele protectoare, apărătoare ale comunității. Măturile se păstrau în podul casei, sub streșină³⁷.

La *Circovi*, femeile împloteau cercuri din pelin prin care își treceau copiii, pentru a nu „zeleti” din somn³⁸ și pe cei suferinzi de epilepsie³⁹.

Zilele *Circovilor* se constituie într-un timp favorabil culesului plantelor de leac, în special al celor bune pentru tratarea „cuiului de stricăciune”. Dintre toate, dafinul (salcâmul) era cel mai înzestrat cu puteri magice⁴⁰. Și acum se așezau ramuri de arin printre semănături, pentru îndepărtarea insectelor⁴¹.

Obrejenia, *Pobrejenia* și *Probrejenia* sunt denumirile populare ale sărbătorii creștine. Schimbarea la față (6 august) se constituie ca hotar între vară și toamnă, în calendarul popular. De acum, răcirea vremii și

apropierea toamnei sunt evidente. Se spune că, în această zi, „plâng copacii”, lăstarii nu mai cresc, frunzele încep să se îngălbenească⁴².

Ziua este rezervată culesului ritual al unor fructe din pădure (coarne și alune) și al unor plante (avrămeasă, împărăteasă, buruiana moaștelor, usturoi de sămlăstră, cicoare, flori de tigvă, leuștean)⁴³ folosite ca antidot împotriva rețelor provocate de *Iele* („lovituri”, „izbituri”, „albeață”, „umflătură”, „brâncă”, etc.).

Din cele prezentate se observă că, în practicile rituale specifice obiceiurilor suprapuse timpului de desfășurare a solstițiului de vară, numărul vegetalelor cu valoare de simbol este mult redus față de cel care însumează vegetalele întrebuițate în practicile rituale din obiceiurile corespunzătoare timpului de desfășurare al solstițiului de iarnă și echinocțiului de primăvară și aceasta ca urmare a stagnării dezvoltării vegetaționale, etapă care marchează sfârșitul unui an calendaristic.

Alegerea vegetalelor cu valoare de simbol, în credințele și practicile tradiționale nu s-a făcut într-un mod aleatoriu, selecția lor dovedind, dimpotrivă, o cunoaștere aprofundată a însușirilor și bioritmurile fiecărei specii în parte, în așa fel încât vegetalele consacrate să se confunde cu o etapă calendaristică sau cu alta.

Résumé

L'étude présente d'une manière détaillée les principaux pêtes, les acties magiques et les rites, pendant le solstice d'été: Sânzienele, Rusaliile, Circovii, Obrejenia.

Note

¹ Arthur N. Strahler, *Geografie fizică*, București, Editura Științifică, 1973, p. 62.

² Jean Chevalier, Alain Gheerhrant, *Dicționar de simboluri*, vol III, p. 244.

³ Mircea Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 298

⁴ Ion Mușlea, Ov. Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P. Hașdeu*, București, Editura Minerva, 1970, p. 376-378.

⁵ Nicolae Densusianu, *Răspunsuri la chestionarul istoric*, partea a II-a, Biblioteca Academiei, Mss. rom., 4555 (inf. Din Vârtopeu – jud. Dolj); în continuare se va nota: Nicolae Densusianu, *Răspunsuri la ...*.

⁶ Inf. de teren, Rădovan (jud. Dolj).

⁷ Inf. de teren, Vlădești (jud. Vâlcea).

⁸ Th. D. Speranția, *Răspunsuri la chestionarul de sărbători păgânești*, Biblioteca Academiei, Mss. rom., 4961, inf. din Locusteni (jud. Dolj); în continuare se va nota Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*

⁹ *Ibidem*, inf. din Mădulari de Horezu (jud. Vâlcea).

¹⁰ Nicolae Densusianu, *Răspunsuri la ...*, inf. din Godinești (jud. Gorj); Ștefănești, Zătreni (jud. Vâlcea); Timișeni, Sohodol (jud. Gorj).

¹¹ Inf. de teren, Roșia-Jiu (jud. Gorj).

¹² xxx *Texte dialectale, Oltenia*, București, Editura Academiei, 1967, p. 25 (inf. din Vaideeni, jud. Vâlcea), vezi Emil Elefrescu, *Datini de pe muntele Neteda* (jud. Vâlcea) în „Scânteia”, vol. II, nr. 6-7, 1925, p.42.

¹³ Nicolae Densusianu, *Răspunsuri la ...*, inf. din Bălcești (jud. Vâlcea).

¹⁴ Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*, inf. din Tia-Mare (jud. Olt)

¹⁵ Inf. de teren, Muereasca (jud. Vâlcea); vezi și Nicolae Densusianu, *Răspunsuri la ...*, inf. din Popești (jud. Vâlcea); Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*, inf. din Crăpăturile, Tetoii, Mădulari de Horezu (jud. Vâlcea).

¹⁶ xxx *Folclor din Oltenia și Muntenia*, București, Editura Pentru Literatură, 1968, vol. III, p. 508.

¹⁷ Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*, inf. din Dâlma, Șiroca (jud. Mehedinți).

¹⁸ Georgeta Nițu, *Plante din flora spontană cu utilizări în gospodăria țărănească din Oltenia*, Dicționar, Craiova, Editura Helios, 1999, p. 198-200.

¹⁹ Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*, inf. din Drăgoești, Ciocadia (jud. Gorj).

²⁰ Inf. de teren, Timișeni (jud. Gorj), Vlădila (jud. Olt).

²¹ Inf. de teren, Topești (jud. Gorj).

²² Inf. de teren, Orodel (jud. Dolj); vezi și Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*, inf. din Drăgoești, Ciocadia (jud. Gorj).

²³ Emil Elefrescu, *op. cit.*, p. 42.

²⁴ Nicolae Densusianu, *Răspunsuri la ...*, inf. din Tismana (jud. Gorj); vezi și Gh. F. Ciaușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă* în colecția „Din viața poporului român”, Academia Română, București, 1914, p.32.

²⁵ Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an*, Dicționar, București, Editura Fundației Culturale, 1997, p. 194.

²⁶ Georgeta Nițu, *op. cit.*, p. 168-175

²⁷ Inf. de teren, Cujmir și Dârvari (jud. Mehedinți)

²⁸ Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*, inf. din Prunișor (jud. Mehedinți).

²⁹ Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români*, Studii de etnografie, din colecția „Din viața poporului român”, Culegere de studii, vol. XI, București, Academia Română, 1910, p. 36; vezi și Gh. F. Ciaușanu, *op. cit.*, p. 269; inf. de teren Șirineasa (jud. Vâlcea).

³⁰ Const. D. Ionescu, *Prin Munții Mehedinților*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1977, p.187; vezi și Emil Elefrescu, *op. cit.*, p.41; inf. de teren, Topești (jud. Gorj), Pășești-Măglași, Șirineasa (jud. Vâlcea), Mischii (jud. Dolj).

³¹ Inf. de teren, Timișeni (jud. Gorj).

³² Inf. de teren, Timișeni (jud. Gorj), Șirineasa (jud. Vâlcea), Vlădila (jud. Olt).

³³ Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 45.

³⁴ Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*, inf. din Căpreni (jud. Gorj), Rotunda (jud. Olt); vezi și Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 167.

³⁵ Nicolae Densusianu, *Răspunsuri la ...*, inf. din Albeni (jud. Gorj), Cleanov (jud. Dolj); vezi și Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*, inf. din Argetoaia (jud. Dolj).

³⁶ *Ibidem*, inf. din: Bohaița, Bala (jud. Mehedinți); vezi și Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*, inf. din Argetoaia (jud. Dolj)

³⁷ Ch. Laugier, *Contribuțiuni la etnografia medicală a Olteniei*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1927, p.69; vezi și Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 170.

³⁸ Nicolae Densusianu, *Răspunsuri la ...*, inf. din Albeni (jud. Gorj), Cleanov (jud. Dolj); vezi și Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*, inf. din Argetoaia (jud. Dolj).

³⁹ *Ibidem*, inf. din: Bohaița, Bala (jud. Mehedinți); vezi și Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*, inf. din Argetoaia (jud. Dolj).

⁴⁰ Ch. Laugier, *op. cit.*, p. 69.

⁴¹ Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*, inf. din Rotunda (jud. Olt).

⁴² Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 158, 179-180.

⁴³ Th. D. Speranția, *Răspunsuri la ...*, inf. din: Gogoșu, Prunișor, Podu Grosului, Butoiești, Dobra, Fântâna Domnească (jud. Mehedinți); Poiana de Sus, Bengești, Drăgoești (jud. Gorj); vezi și Artur Gorovei, *Credințe și superstiții ale poporului român*, București, Academia Română, 1915, p. 123; St. St. Tuțescu, P. Panaitescu, *Monografia satului Catanele*, jud. Dolj, Craiova, 1908, p.33.